

УДК 371.321

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КРИТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ І ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ УЧНІВ В ІНТЕРНЕТІ

Дементієвська Ніна Петрівна,

науковий співробітник відділу технологій відкритого навчального середовища
Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України,
nina.dementievaska@gmail.com.

Анотація. Питання безпеки дітей в Інтернеті, використання надійних і достовірних джерел інформації, безпечної і відповідальної поведінки його користувачів у соціальних мережах взаємопов'язані. У статті наведені загальні критерії для оцінювання ресурсів Інтернету і стратегії формування навичок критичного оцінювання веб-ресурсів.

Ключові слова: критичне мислення, безпека в інтернеті, соціальні мережі.

В Україні, як і в інших країнах світу, разом з розвитком комунікаційних технологій і їх упродовження у навчально-виховний процес шкіл громадськістю й педагогами-професіоналами активно обговорюється питання безпеки учнів і вчителів у навчальній діяльності, що пов'язана з використанням всесвітньої мережі. Особливо гостро постає це питання останнім часом у зв'язку з активним використанням школярами соціальних мереж, використання яких у навчанні потребує вивчення, як і дослідження додаткових безпекових аспектів, що виникають у спілкуванні й навчанні дітей.

Виділяють декілька причин необхідності формування критичного мислення під час оцінювання веб-ресурсів і безпеки учнів різного віку в інтернеті, а саме [1]:

- підручник й учитель перестають бути виключними джерелами наукових знань про природу і суспільство. Учителі й учні України все частіше використовують Інтернет як потужне джерело інформаційних, методичних ресурсів для отримання нових даних, які ще не встигли потрапити в підручники. Вони шукають у всесвітній мережі дані, які мають бути точними, достовірними, перевіреними. Іноді вчителям й учням потрібна і контраверсійна, або ще не доведена наукою інформація;
- сучасний рівень комп'ютеризації суспільства робить неосяжне інформаційне поле доступним кожному. Користувач мережі може отримувати відомості з мережі, але водночас практично кожен може і вмістити туди все, що бажає. У цьому велика перевага такого ресурсу, але в цьому криється і велика небезпека його необмеженого нерозбірливого використання. Переважна більшість ЗМІ (газет, каналів телебачення) і сайтів Інтернету утримуються і фінансуються окремими кампаніями чи політичними партіями, які мають свої комерційні чи ідеологічні інтереси;
- кожен користувач Інтернету й учень, і вчитель має можливість створювати власні веб-сторінки і розміщувати їх в Інтернеті. Знання й використання основ оцінювання сторінок Інтернету може допомогти створювати у всесвітній мережі власні веб-ресурси, такими, що будуть цікавими і кори-

сними іншим, яким будуть довіряти інші учні і вчителі та використовувати їх у своїй діяльності.

- виходячи із сучасності джерела інформації, учні часто помилково вважають, що цінною і правильною є інформація, вміщена на сторінках Інтернету. Зазвичай, вони занадто довіряють Інтернету, у них не виникає сумнівів щодо достовірності інформації й чесності авторів. Попередній досвід учнів, які здебільшого в школі користуються надійними друкованими джерелами інформації (підручниками, посібниками), дозволяє їм переносити ці якості й на всі інші джерела інформації. Якщо не проводити спеціальних, цілеспрямованих занять, учні самостійно не зможуть грамотно працювати з Інтернет-джерелами, використовуючи спеціальні методи, прийоми і стратегії;
- державні освітні стандарти, програми окремих навчальних предметів передбачають формування таких спеціальних умінь і навичок перевірки джерел на надійність і достовірність, розвиток критичного мислення, проте в державних документах не передбачений ні зміст такого навчання, ні системи діагностування відповідних навичок, їх оцінювання. Кожен учитель, який, усвідомивши важливість формування таких знань і навичок, захоче навчати цьому учнів, має сам спланувати те, чому він буде вчити, і як перевіряти й оцінювати отримані знання і навички. У випадку, якщо такі навички не були сформовані в учнів у початкових чи середніх класах, то учителю слід починати спочатку, навіть, якщо його вихованці у випускному класі;
- діти часто в поведінці наслідують дорослих. Учителі і батьки, які виховувалися в тоталітарній системі, не надають прикладу ефективного використання критичного мислення і відбору достовірної інформації.

Аналіз програм педагогічних навчальних закладів країни показав, що під час вивчення методики викладання навчальних предметів не приділяється достатньої уваги питанню формування критичного мислення учнів у зв'язку з використанням Інтернету. Програмами інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників такі заняття також не передбачені.

Вирішення питання безпеки учнів в Інтернеті в розвинених країнах світу, де Інтернет широко використовується в навчальній і науковій діяльності, відзначається комплексним підходом, і проблема безпеки тісно пов'язана з питаннями формування власної відповідальності учня за свої дії чи бездіяльність у мережі для уникнення та/або зменшення ризиків. Так, наприклад, у США, Німеччині, Канаді, Фінляндії та інших країнах учні разом з батьками і представниками школи підписують спеціальні угоди про безпечне і відповідальне використання Інтернету. У таких угодах окремо узгоджені й прописані обов'язки безпечного і відповідального використання соціальних мереж всіма учасниками навчального процесу.

Серед ключових компетентностей, запропонованих Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), поряд з необхідністю володіння сучасними учнями комп'ютерними технологіями зазначена «здатність критичного ставлення до інформації і реклами, яка розповсюджується каналами ЗМІ, через Інтернет». У дослідженні «Цифрова компетентність на практиці: рамковий аналіз», яке оприлюднила Європейська Комісія зазначено, що в рамках Європейських рекомендацій Євросоюзу саме цифрова компетентність визнана однією з ключових у контексті навчання впродовж життя і визначена вона як «здатність упевнено, **критично** і творчо використовувати інформаційно-комунікаційні технології для досягнення цілей, що відносяться до галузі роботи, зайнятості, навчання, дозвілля, включення та участі у житті суспільства» [2]. На нашу думку, в основних вітчизняних освітніх документах недостатньо уваги приділяється такому важливому аспекту проблеми безпечного використання Інтернету, як формування в учнів критичного мислення під час використання Інтернет-джерел і медіа-ресурсів для навчальної діяльності.

Останнім часом в Україні запроваджуються спеціальні навчальні програми і курси для учнів і вчителів, які займаються питаннями безпечного Інтернету. Наприклад, програма кампанії Microsoft «Онляндія — безпека в Інтернеті» є популярною серед українських батьків і вчителів (<http://www.microsoft.com/ukraine/education/partnersinlearning/onlandia.mspx>). Створений і активно використовується вчителями сайт «Онляндія: моя безпечна веб-країна» (www.onlandia.org.ua) з матеріалами для дітей, батьків і вчителів (інтерактивні сценарії, короткі тести, готові плани уроків), завдяки яким діти зможуть засвоїти основи безпечної роботи в Інтернеті. У 2009–2010 навчальному році тема безпеки в Інтернеті внесена в шкільну програму для учнів 5–11-их класів. У новому освітньому стандарті для початкової школи, який поступово впроваджується в практику загальноосвітньої школи, не достатньо уваги приділяється питанням безпечного використання всесвітньої мережі. Наприклад, у програмі «Сходінки до інформатики» для 2–4-их класів у розділі «Мета та завдання курсу» вказано у вступі про розвиток критичного мислення. Щодо роботи учнів в Інтернеті, де вже передбачений пошук учнями текстів і зображень у глобальній мережі і під час вивчення теми з електронного листування у 3-му і 4-му класах, записано про знання учнями правил безпечної роботи в Інтернеті і дотримання цих правил. Проте розвиток критичного мислення не пов'язано з уміннями учнів критично оціню-

вати веб-ресурси, зовсім не згадується про безпеку спілкування учнів у соціальних мережах. Офіційний вік для створення персонального облікового запису і деяких соціальних мережах обмежений для молодших школярів. Так, наприклад, у популярній соціальній мережі «В контакте» він починається з 14-ти років, проте батьки, а іноді й самі учні реєструються значно з більш раннього віку, вказавши іншу дату народження. Досліджень участі молодших школярів у соціальних мережах в Україні немає, а, наприклад, дослідження «EU Kids Online» [3], які систематично проводяться у країнах Євросоюзу з 2006 року, виявляють цікаві дані, які з певною обмеженістю можна застосовувати і для нашої країни. Так, наприклад, дослідження 2010 року виявило, що 93% дітей у віці від 9 до 16 років використовують Інтернет кожен тиждень, а 60% дітей — кожного дня. Школярі використовують Інтернет удома частіше, ніж у школі. 85% школярів використовують його для виконання домашніх завдань і майже стільки ж — для розваг. Дослідження 2014 року [4] виявило, що у соціальних мережах мають свої облікові записи й постійно спілкуються 63% учнів. За результатами досліджень 2014 року 27% 9–10-ти річних європейців мають свої профілі у мережі Фейсбук, і 22% дітей цього віку зареєстровані в інших соціальних мережах. То ж варто вважати доцільним внесення в державні освітні документи, призначені для широкого користувача, особливо вчителів молодших класів, питань, пов'язаних з правилами використання і безпекою комп'ютерних соціальних мереж, що потребує і додаткового навчання цьому всіх учителів, а особливо вчителів початкових класів.

Виявленню ризиків, пов'язаних з використанням мережевих спільнот присвячені дослідження вчених Євросоюзу й інших розвинених країн. Дані таких досліджень публікуються, обговорюються, аналізуються. До їх обговорення залучаються вчителі, батьки, самі учні, учні-педагоги, психологи, медики. У нашій країні результати таких досліджень не відомі широкому загалу або вони систематично не ведуться. Зважаючи на те, що відсоток користувачів Інтернету, наприклад, у США — 78,10%, у середньому в Європі — 75%, а в Україні — лише 33,33% (на червень 2013) [5], ми можемо скористатися результатами досліджень, висновками і рекомендаціями європейських колег, врахувавши і меншу забезпеченість шкіл і родин комп'ютерною технікою, щоб забезпечити своїх дітей від потенційних ризиків.

В Україні з'являється все більше фахових і популярних статей щодо безпечного використання учнями Інтернету. Більшість цих статей пояснюють ризики, пов'язані з використанням веб-сторінок, де головний акцент у зменшенні ризиків ставиться на засоби і способи обмеження, які роблять дорослі для дітей, створення надійних фільтрів, програм, що не дозвлятимуть завантаження на комп'ютер сайтів, що містять певні «шкідливі» або неприйнятні для молодшого віку відомості. Пропонується блокування статей, тексти яких містять ненормативну лексику, деякі частини тіла живих істот тощо. Проте «зловмисники» дуже легко долають ці перепони, змінюючи, наприклад, написання слів. Ненадійність блокування щодо забезпечення користувачів полягає ще й у тому, що, чим вигадливішими є «замки», тим більше спокуса їх зламати в тих, хто хоче скористатися недосві-

дченістю молодих. Заборона провокує особливо допитливих підлітків обійти її. На наш погляд, основною причиною недолугості блокування небажаних сайтів є те, що сучасні діти мають доступ до веб-сайтів не тільки в школі і вдома, а й в Інтернет-клубах і кафе, у знайомих, у відкритих точках доступу в громадських місцях через Wi-Fi, 3G і 4G мережі тощо.

У світових і вітчизняних публікаціях з цієї теми все частіше лунають аргументи спеціалістів не на користь створення спеціальних програм і блокування, а на розвиток критичного мислення і формування в учнів навичок критичного оцінювання веб-ресурсів. Це найнадійніший фільтр, який людина завжди має із собою.

Для формування стійких навичок критичного мислення і критичного оцінювання Інтернет і медіа-ресурсів в учнів важливо вчителям, по-перше, самим навчитися критично мислити, знати критерії й індикатори надійності сайтів і достовірності інформації, основних технік пропаганди. По-друге, потрібно ознайомити вчителів з методами й інструментами формування критичного мислення. Наступним кроком має бути відбір інструментів і методик, педагогічних технологій для оцінювання рівня сформованості таких навичок в учнів. Вважаємо, якщо надійного і доступного інструментарію оцінювання рівня сформованості цих навичок в учнів немає, то будь-які лекції, презентації і розмови про безпеку в Інтернеті і формування критичного мислення не матимуть сенсу, а іноді можуть привести і до протилежного результату — викликать зацікавлення відповідними сайтами і бажання (особливо в підлітків) обійти перепони блокування, створені дорослими. Стати у пригоді вчителям може Бібліотека документів оцінювання, розроблена педагогами на замовлення компанії Intel (<https://educate.intel.com/ASSESSING-DEMO/PersonalLibraryPage.aspx?channel=uk-UA&tid=ap>), де в папці «Мислення/Критичне мислення» розміщено 64 документи, зокрема, контрольні списки і форми оцінювання, що надають можливість за допомогою критеріально-орієнтованих шкал визначати рівень розвитку відповідних навичок в учнів початкової й основної школи, а також старшокласників. Ці форми оцінювання можуть слугувати не тільки інструментами оцінювання рівня розвитку відповідних навичок, але й неявними, ненав'язливими інструкціями для учнів з безпечної й відповідальної поведінки в Інтернеті.

Навчальною програмою Intel «Навчання для майбутнього» передбачено формування в учителів навичок формуального оцінювання, ознайомлення з інструментами і методами оцінювання в учнів не тільки знань й умінь з основ наук, але й компетентностей, які необхідні учням в економіці знань 21 сторіччя. Учителів на тренінгах навчають формувати й оцінювати в учнів такі навички, як співробітництво, критичне мислення, уміння розв'язувати проблеми й активно використовувати для цього комп'ютерні технології.

Зважаючи на те, що не існує єдиного загальновищого набору критеріїв надійності сайтів і достовірності даних на них, за сукупністю даних перевірки сайтів за цими критеріями можна все ж з великою ймовірністю визначити, чи придатний цей сайт (чи стаття в Інтернеті) для навчальних цілей, чи можна їх рекомендувати учням для підготовки домашніх робіт

і самостійних досліджень. Важливо, щоб це вміння робити не тільки вчителі, а й самі учні. Для різного віку учнів цей набір критеріїв буде різним. Так, учнів початкової школи, які в 3-му класі шукають зображення в Інтернеті, можна і потрібно вчити працювати із зображеннями. Можна разом з учнями визначити, хто і коли першим опублікував фото чи діаграму, хто у кого скопіював його, чи було зображення при цьому відредаговане. Учні середніх класів важливо навчати стратегіям критичного мислення для аналізу текстів, розпізнаванню фактів і домислів, визначення використання недобросовісними авторами перекрученої логіки, з'ясування прихованих цілей.

Сукупність критеріїв буде різною також залежно від цілей використання сайтів. Наприклад, вимоги до відбору матеріалів для шкільного розважального вечора мають відрізнятися від вимог до даних, які використовують в навчальному науковому дослідженні.

Слід зауважити, що критичний аналіз веб-сайтів не здійснює аналіз й оцінку художніх, естетичних, дизайнерських якостей веб-сайтів, не обговорює технічні питання створених веб-сторінок, способи їх створення, особливості розміщення.

Виходячи з мети оцінювання достовірності інформації й надійності сайтів для навчальних цілей, виділяємо головні параметри оцінювання веб-сторінок [6]:

- **навігація і зручність використання.** Сайт має бути зручним у використанні для широкого кола користувачів за мовою і способом викладення інформації. Для того щоб знайти важливу і корисну інформацію, сайт має бути таким, щоб його можна було досить просто знайти і легко використовувати, а це передбачає наявність карти сайту, меню і гіперпосилань як усередині сайту, так і на інші ресурси;
- **авторство.** Під авторством розуміють відомості про розробників сайту, про його власників і про авторів статей. Під час публікації наукової і науково-популярної статті на сайті мають бути дані про повне ім'я автора, чим він займається, його досягнення в даній галузі, чи має він достатню кваліфікацію, а також, інформація про зворотній зв'язок;
- **достовірність змісту й оригінальність зображень.** Учні і вчителі, перш ніж використати сайт у навчальній діяльності, мають з'ясувати, чи містить сайт виключно наукові знання, чи це лише думки автора з приводу певної ідеї, явища, події. Важливо навчити учнів виявляти, з якою метою наводяться дані і відомості в Інтернет-статтях, кому вони вигідні, корисні. Дуже важливо, щоб учні усвідомлювали, чи потрібний їм цей сайт для розв'язання навчального завдання. За можливості вони мають перевірити достовірність наведеної інформації за допомогою інших, наприклад, традиційних друкованих джерел інформації або застосувати спеціальні техніки оцінювання даних на достовірність.

Пропонується дотримуватись такої стратегії — спочатку навчитися вирізняти на сторінці *формальні критерії* надійності сайту, тобто такі ознаки, для яких не потрібне вдумливе читання й аналіз тексту статті, а потім, визначивши високу вірогідність надійності сайту за формальними ознаками, застосовувати навички критичного мислення для більш детального глибинного аналізу тексту.

I. Формальні критерії оцінювання сайтів

1. Надійність джерела веб-документа. Чим вищий рівень авторитетності в даній галузі організації, що утримує сайт в Інтернеті, тим більше довіри до статей і даних, розміщених у ньому, тим цінніша для навчання така веб-сторінка. Учням слід пояснити різницю між авторами статей і власниками сайтів. Іноді вони співпадають, тобто люди виставляють свої власні сторінки в Інтернеті. Важливо, щоб учні могли встановити *людини чи організації* належить той чи інший сайт, у якій країні зареєстрований власник сайту. Це можна зробити за допомогою сайту <http://ping.eu/> і опцій в ньому — «WHOIS» (Хто є хто) і «Country by IP» (Країна за допомогою IP). Авторитет організації (чи особи) в даній галузі можуть допомогти встановити сервіси сайтів <http://www.alexa.com/> або <http://www.checksiteinfo.info/> (<http://www.freewebsitetool.net>). Ці сервіси допомагають визначити, скільки і які саме інші сайти мають посилання на цей сайт, хто і звідки посилається. Можна також у деяких пошукових сервісах (наприклад, Гугл, Yahoo!) — у рядку пошуку записати: *link:URL-адреса веб-сайту*, щоб отримати кількість й адреси сайтів, які посилаються на саме цей веб-сайт.

2. Забезпечення на сайті/сторінці так званого «зворотного зв'язку» з автором (або розробниками сайту), тобто наявність електронної адреси чи організації форуму, чату або діалогових вікон зв'язку.

3. Інформація про рівень кваліфікації автора (авторів), його заслуги з теми статті, усе, що вказує, що він може бути експертом у цьому питанні. Учням потрібно пояснити, що слова професор, д-р, чи к. пед. н, які стоять перед іменем автора ще не свідчать про те, що ця людина може бути надійним джерелом інформації, експертом з будь-яких питань. Наявність потрібної кваліфікації в автора можна визначити, ввівши його ім'я в пошукову машину і переглянувши сайти, які дають додаткові відомості про автора, його місце роботи, публікації. Краще поряд із прізвищем і ім'ям автора статті ввести і ключове слово з теми статті, щоб отримати в результаті пошуку посилання на інші публікації в інтернеті цього автора з теми, його участь у конференціях тощо.

4. Формальні ознаки надійності URL-адреси веб-сайту. Учень має вміти визначати URL-адресу сайту і звертати особливу увагу на деякі елементи адреси. Зокрема учні мають знати про певну комбінацію літер у кінці доменного імені, наприклад :

- **gov** — вказує на те, що це сайт державної установи;
- **edu** — ознака освітніх установ, університетів;
- **com** — використовується для комерційних організацій, які створені для отримання прибутку;
- **org** — в основному, ознака неприбуткових організацій.

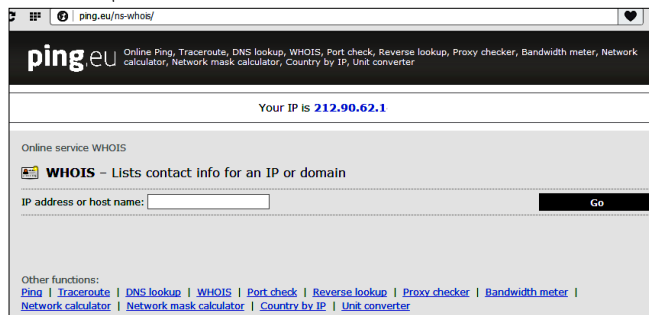

Рис. 2. Сайт <http://ping.eu/ns-whois>

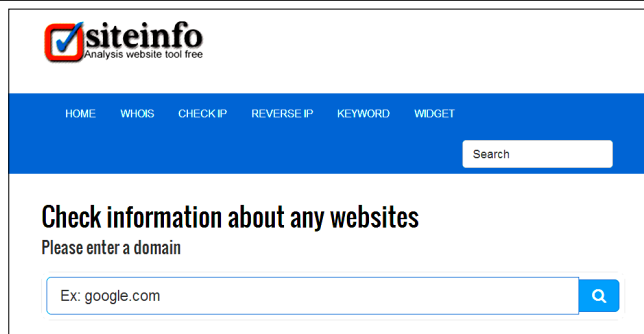

Рис. 1. Сайт <http://www.checksiteinfo.info/> (<http://www.freewebsitetool.net>)

Якщо ж доменна адреса закінчується на blogspot.com, livejournal.com, wordpress.com, то найбільш імовірно, що це сайти (блоги) окремих людей. Такі доменні імена можуть бути легко ідентифіковані учнями і слугувати для допомоги виявлення учнями мети створення сайту й розміщення на ньому інформації.

5. Наявність дати створення сайту, дат розміщення матеріалів та оновлення сайту. Сайт, що містить наукові чи науково-популярні дані має періодично оновлюватись, щоб розміщена на ньому інформація була не застарілою, правильною та точною. Це особливо важливо для сайтів, які пов'язані з щоденними подіями і з наукою. Учням слід показати, що відомості щодо створення й оновлення сайту, зазвичай, розміщені в нижній частині сторінки. Також про оновлення сайтів можуть точно свідчити дані сайту — архіву, створеного за підтримки ЮНЕСКО <http://archive.org>, на якому періодично зберігаються оновлення значної кількості сайтів. Потрібно вставити адресу сайту, який досліджується, у спеціальне вікно пошуку в архіві, отримати календар заархівованих оновлень сайту. За цими даними можна дізнатися й про періодичність оновлення матеріалів сайту, який аналізується.

6. Наявність у статті слів узагальнюючого (усі, завжди, ніколи, ніхто, всім відомо тощо) й оцінчого (хороші, погані, найкращі, здорові, шкідливі тощо) характеру. Такі слова і словосполучення не притаманне мові науковців, їх висновкам, навіть і в популярних статтях. Справжні незаангажовані вчені завжди показують переваги і недоліки ідеї, методу, виробу, продукту, висвітлюють їх обмеження і противаги застосування. Учні легко можуть визначити, яких саме слів більше і так опосередковано судити не тільки про науковий фах автора, а й іноді про замовника такої статті, про приховану, замасковану під науковість рекламу або й антирекламу, спрямовану на нівелювання, формування негативного ставлення до якоїсь ідеї, виробу.

7. Наявність граматичних й орфографічних помилок у сайті. Учні мають визначити, чи є граматичні й орфографічні помилки на сайті, помилки даних, які легко помітити. Таких помилок не містять сайти, які створюються вченими й освіченими людьми. Якщо оформлення, фон та шрифт сайту такі, що легко сприймаються і читаються, то це свідчить про загальну культуру й освіченість тих, хто публікує інформацію.

II. Мисленнєві операції під час аналізу сайтів

(Критичне мислення, навички мислення вищих рівнів за Б. Блумом, метакогнітивні знання — знання про закономірності мислення людей і про власне мислення).

1. З'ясування причин, через які автор сайту публікує свою інформацію. Дуже важливо визначати головне призначення сайтів, цілі їх створення й розміщення в Інтернеті, оскільки мета сайту може не відповідати дослідницьким завданням учня. Важливо навчити учнів ідентифікувати власні цілі і потреби. Мета сайту може бути не явною, а іноді і прихованою. Учні, переглядаючи сайти, мають ставити собі запитання типу: *Коли саме був створений сайт? Чи пов'язана Інтернет-публікація з якимись певними подіями?*

2. Виявлення перекрученої, «кривої» логіки; порушень логіки, аргументації. Важливо навчити учнів визначати сильні і слабкі аргументи, їх кількість і якість, причини і наслідки, їх взаємозв'язок. Уміння логічно мислити, доводити тези, висловлювати і перевіряти гіпотези — є необхідним.

3. Виявлення фактів і їх інтерпретації. Важливо навчити учнів знаходити аргументацію в тексті статті і серед аргументів — що є факт, а що думка автора, розрізняти сильні і слабкі аргументи.

4. З'ясування неявних або прихованих мотивів розміщення інформації в Інтернеті. Для перевірки статті за цим критерієм важливо навчити учнів ставити запитання й самим, аналізуючи сайт, відповідати на запитання: *Для чого і для кого був створений цей сайт? Що цей сайт намагається повідомити? Чи був цей сайт створений з метою продавати якісь вироби чи пропагувати ідеї? Чи був цей сайт створений для розваги? Кому вигідний цей сайт? Чий інтерес (груп, компанії, організації) відстоює цей сайт? Які погляди з теми чи інтереси яких груп не представлені на сайті? Кому може зашкодити цей сайт? Що може статися, коли люди беззаперечно повірять тому, про що розповідає сайт? Що може статися, коли люди не повірять тому, про що розповідає сайт? Як інформація, наведена на сайті, може впливати на поведінку і думки людей? Кому це вигідно?* Наприклад, якщо автор розповідає про хороший відпочинок на Дніпрі, він не має розповідати про все, що стосується річки, наводити наукові і точні дані. І такий сайт тільки опосередковано може бути корисним учневі, який досліджує екологічні проблеми.

5. Виявлення статей з пропагандою, прихованою рекламою. Найпоширенішим засобом в Інтернеті є «**прихована реклама**», чи реклама, яка «маскується» під наукові або інформаційні статті. Найчастіше так пропагують ліки, місця відпочинку і лікування, вдаються до таких прийомів і, наприклад, автори статей про ГМО, глобальне потепління, клонування, енергетичні проблеми і природні ресурси, трудову міграцію, історичні події, тобто з тем, де залучені великі грошові потоки або ідеологічні інтереси партій, а ці теми також вивчаються у шкільній програмі. Часто такими прийомами користуються в соціальних мережах ті, хто намагається залучити молодь до придбання і вживання наркотиків й участі в екстремістських організаціях.

Щодо безпеки учнів у соціальних мережах, то, на нашу думку, найкраще з огляду на завдання формування безпечної і відповідальної поведінки учнів у мережах є співпраця вчителів з учнями в соціальних мережах, використання високого освітнього і комунікаційного потенціалу мереж для надання власного прикладу безпечної їх використання, ілюстрування можливих ризиків та проведення навчальних досліджень з різних предметів з використанням соціальних мереж.

З учнями можна співпрацювати в уже існуючих навчальних соціальних мережах, створювати групи й інтерактивні сторінки для свого навчального предмету або проекту для учнів одного класу, школи, громади декількох шкіл, країн. Деякі з таких соціальних мереж є закритими для вільного доступу всіх бажаючих. Такі мережі відрізняються обмеженими вступом до них і реєстрації, досить жорсткими правилами і модерацією. Прикладом такої соціальної мережі є, наприклад, навчальна мережа iEARN (www.iearn.org), Міжнародна освітня і ресурсна мережа телекомунікаційних проектів, у якій співпрацюють учні 140 країн світу. Українські вчителі й учні є активними учасниками проектів цієї мережі з 1997 року. У цій мережі немає вільної реєстрації всіх бажаючих, така реєстрація відбувається через учителів, які, у свою чергу, отримують доступ до ресурсів мережі від модераторів і координаторів країн. Учителі працюють у мережі разом зі своїми класами. Згодом активним і відповідальним учням дозволяється створювати персональні реєстраційні профілі. Безпека учасників співтовариства забезпечена спеціальною програмою, у якій он-лайн співпрацюють учні та інші учасники, обумовлені правилами цієї програми.

Для створення і функціонування соціальних навчальних мереж учителі часто використовують широкоступні безкоштовні платформи для спілкування, пристосовуючи їх для навчальних потреб.

До початку роботи з учнями в закритих навчальних соціальних мережах вчитель має ознайомити учнів з правилами безпечної і відповідальної поведінки в співтоваристві. Для роботи у відкритих соціальних мережах важливо не тільки ознайомити учнів з можливими ризиками, навести приклади дій учнів і користувачів, які призвели до небажаних наслідків, а й укласти відповідні угоди щодо безпечної і відповідальної спілкування і співробітництва у соціальних мережах. Для більшості онлайн-сервісів (наприклад, Vlogger.com) створені окремі види доступу для перегляду, читання і редагування дописів. Такий доступ для редагування може бути наданий окремій групі (класу), для перегляду — батькам і вчителям.

Перед роботою в соціальних мережах важливо ознайомити учнів з окремим словником, який складений і використовується їх користувачами. Більшість термінів знайомі учням, вони вже чули про них, іноді і використовують їх, але часто не до кінця розуміють їх значення і можливі ризики. Можна їх ознайомити з «тролінгом», «фішингом», «фактчекінгом», «фейком», «ботами», «спамерами» тощо, за-

Рис. 3. Сайт навчальної мережі iEARN www.iearn.org

просивши учнів самим у малих групах знайти відповідні поняття і терміни в Інтернеті і записати їх значення своїми словами або, наприклад, так, щоб вони були зрозумілими учням молодших класів. Прикладами таких завдань для малих груп можуть бути відповіді на такі, наприклад, запитання: *Інтернет-тролі, хто вони? Чому їх називають «тролями»? , Як виявити і знешкодити троля? Чим схожі і відмінні тролі казкові й інтернетні?*

У соціальних мережах, де спілкування ведеться, в основному, короткими текстами і є можливість швидко і безкоштовно розміщувати зображення, широко поширення набуло розміщення фейкових (неправдивих) фотографій «свідків» подій. На допомогу викривачам фотофейків можна порадити встановлення в браузері Mozilla FireFox спеціального плагіна *Who stole my pictures? / Кто украд мои картинки?*, за допомогою якого можна встановити не тільки, де і коли було вперше опубліковане зображення, а й те, чи було воно відредаговане, які саме були внесені зміни до оригінального фото чи малюнка.

Підсумовуючи, зазначимо, що основними складовими формування в учнів навичок критичного оцінювання ресурсів Інтернету є:

- **готовність до критичного оцінювання**, установка на оцінювання сайтів, статей, зображень;
- **знання причин**, які викликають необхідність оцінювання ресурсів Інтернету; критеріїв достовірності/надійності; стратегій критичного мислення; технік пропаганди, комп'ютерних програм й Інтернет-сайтів для перевірки авторитетності сайту, встановлення його власників;
- **формування стійких навичок** у використанні формальних критеріїв, критичного мислення, розпізнаванні технік пропаганди, використанні програм для перевірки;
- **оцінювання** рівня розвитку умінь критично оцінювати сайти і статті в себе та інших.

Діяльність учителя щодо формування в учнів навичок критичного оцінювання ресурсів Інтернету можна представити схематично (рис. 4).

Розпізнавання недостовірної інформації в Інтернеті для навчальної дослідницької діяльності школярів і вчителів має стати невід'ємною складовою формування в учнів інформаційної компетентності. За допо-

Рис. 4. Діяльність учителя щодо формування в учнів навичок критичного оцінювання веб-ресурсів

могою сучасних педагогічних технологій таке навчання можна зробити не тільки корисним, а й цікавим, захоплюючим для учнів. Учителі-практики і науковці мають розробити відповідні методичні рекомендації, програми та навчальні курси для студентів вищих педагогічних навчальних закладів і для системи підвищення кваліфікації вчителів. Для цього важливо проаналізувати, адаптувати і врахувати досвід зарубіжних колег та напрацьовувати власний досвід, здійснювати наукові дослідження для вироблення відповідних рекомендацій.

Також зазначимо, що зважаючи на «бідність» українського дитячого сегменту Інтернету, педагогам, ученим і освітнім політикам слід посилити роботу щодо розроблення цікавого, розвивального і надійного Інтернет-контенту для учнів.

* * *

Дементієвська Н. П. Формирование навыков критического оценивания веб-ресурсов и проблема безопасности учащихся в интернете

Аннотация. Вопросы безопасности детей в интернете, использование надежных и достоверных источников информации, безопасного и ответственного поведения его пользователей в социальных сетях взаимосвязаны. В статье приведены общие критерии для оценки ресурсов интернета и стратегии формирования навыков критического оценивания веб-ресурсов.

Ключевые слова: критическое мышление, безопасность в Интернете, социальные сети.

* * *

Dementiyevska Nina. Development of critical thinking skills for evaluation of web resources and the problem of student security in the Internet

Abstract. The question of the safety of children on the Internet, using reliable and credible information, safe and responsible behavior of its users in social networks are interconnected. General criteria for evaluating Internet resources, strategy and the skills of critical evaluation of web resources are described in the article.

Key words: critical thinking, security on the Internet, social networks.

Література

1. Жук Ю. О. *Інтернет-орієнтовані педагогічні технології у шкільному навчальному експерименті*. Монографія / Жук Ю. О., Соколюк О. М., Дементієвська Н. П., Соколова І. В. — К.: Атіка, 2014. — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7675>.
2. Овчарук О. В. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи / О. В. Овчарук // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2013. — №7. — С. 3–6.
3. Результати досліджень «EU Kids Online» у країнах Єврозоюзу у 2006–2014 р. — Режим доступу : <http://www.lse.ac.uk/media/lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20Online%20reports.aspx>.
4. Результати досліджень «EU Kids Online» та висновки 2014р. — Режим доступу : http://eprints.lse.ac.uk/60512/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_EU%20Kids%20Online_EU%20Kids_interactive_Final_Report_2014.pdf.
5. Список стран по числу пользователей Интернета // Вікіпедія [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://ru.wikipedia.org/>.
6. Жук Ю. О. Використання Інтернет технологій для дослідження природних явищ у шкільному курсі фізики / Жук Ю. О., Соколюк О. М., Дементієвська Н. П., Слободяник О. В. — Київ.: Атіка, 2014. — Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8048>.
7. Дементієвська Н. П. Розвиток критичного мислення при оцінюванні інтернет-ресурсів для навчальної діяльності. Навчально-методичні матеріали проекту «Рівний доступ до якісної освіти».[Електронний ресурс] / Дементієвська Н. П. — Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/33487253>.